

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Философски факултет

Катедра „История и теория на културата“

МАРИАНА НИКОЛАЕВА ПРОДАНОВА

СКРИТИЯТ РЕСУРС

КУЛТУРНИТЕ ИНИЦИАТИВИ И ПУБЛИЧНИТЕ ПОЛИТИКИ

КАТО ФАКТОР ЗА МЕСТНО И РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

в професионално направление

3.1. „Социология, антропология и науки за култура“

Докторска програма „Културология“

(Културни инициативи и публични политики)

Научен ръководител: проф. д.н. Иван Кабаков

София, 2019

Дисертационният труд е с общ обем от 244 страници и е структуриран в увод (15 стр.), три глави (204 стр.), заключение (9 стр.) и списък на използваната литература (13 стр.). Библиографията включва 190 заглави, от които 51 на български език.

СЪДЪРЖАНИЕ

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	4
АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА.....	11
СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	13
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	49
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА.....	51

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

От 1 януари 2007 година България е пълноправен член на Европейския съюз. Това е едновременно историческа обусловеност, политическа необходимост и желано бъдеще. Въвеждането на достиженията на правото на Европейския съюз (*acquis communautaire*) в национално законодателство съдейства за постигане на целите на Договорите на Съюза и за осъществяване на практика на неговите политики. Обединяването на действията на държавата ни с тези на останалите страни членки е важна стъпка за нейното приобщаване към хуманистичните и прогресивни ценности на Съюза, приспособяване към новите предизвикателства в променящия се свят и постигане на по-качествен и смислен живот за хората.

Мотивиращ фактор за задълбочаване на интеграционните процеси и на сътрудничеството между европейските държави е културното многообразие. *Многообразието от култури и взаимодействието между тях* е предпоставка за постигане на *обща европейска идентичност*, гаранция за *общо европейско бъдеще* и за *поддържане на баланса и диалога* между локалното и глобалното. Националните, регионалните и местните култури, както и различните форми на културно изразяване, които изграждат съществуващото културно многообразие, пораждат необходимостта от *политики за неговото опазване и насърчаване*.

В същото време *културните различия* и породената от тях динамика на съжителството, често проблематично, предполагат осъществяването на *политики за постигане на свързаност и диалог* и за *интегриране на отделните общности* в по-голямото цяло, наречено общество. Поради опасността от разрушаване на обединяващите връзки в обществата, културата все повече се утвърждава като важен ресурс за тяхното устойчиво развитие.

Динамичното развитие на обществата в условията на глобалните промени, определя все по-голямото значение на градовете и регионите в бъдещето на Европейския съюз. В политиките на Европейския съюз на градовете и на регионите се предоставя *нарастваща самостоятелност при взимане на стратегически решения, които да осигурят устойчивото развитие на обществото*. Все по-често културата се разглежда и присъства като *важен компонент в политиките за развитие* на местно и регионално равнище.

По силата на Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС), Съюзът *не може да се намесва пряко в културната политика и да управлява културните процеси в България.*

Въпреки ограничената си компетентност в областта на културата, ЕС *насърчава действия, мобилизира общности и стимулира създаването на политики на различните управленски нива* чрез своите програми и инициативи. При това той е призван *да взема предвид културните аспекти в областта на други политики.* В тази връзка културните инициативи на ЕС се разглеждат като възможност в България да се разгърнат действия и мерки с европейски обхват, които имат значително по-голямо влияние на местно и регионално ниво, отколкото дейностите на национално равнище.

Наблюденията показват, че в повечето от случаите, потенциалът на културните инициативи за регионалното и градското развитие не се осъзнава, съответно не се подкрепя от смислени и дългосрочни публични политики и остава „скрит“ за общинските власти и в България. Поради тези причини краткото наименование на дисертационния труд е *“Скритият ресурс“*, какъвто представлява *културата за регионалното и градското развитие.* Това заглавие идентифицира и наименува нейния неизползван потенциал. Същевременно Република България е на последните места по индекса „културно влияние“, далече от водещите Италия и Франция в тази поредна надпревара и дава повод за размисъл и сравнение в рамките на Европейския съюз.

Тези разсъждения пораждаат *следващите много важни теми.* Те са свързани с *мястото и ролята на заинтересованите общности* и обществото като цяло в съвременните политики за развитие, както и със *значението на партньорството* между публичните власти и общността като съвременна културна и политическа норма.

Културните инициативи на европейско и наднационално ниво могат да бъдат *политически легитимирани и да действат като ресурс за развитие и промяна,* ако *съществуват условия* общността, за която те са предназначени, *да се самоорганизира* и да изисква от публичната власт достъп и участие във всяко политическо действие, засягащо нейното бъдеще.

Поставените проблеми изискват изследователска перспектива, която започва от *принципите и приоритетите на Европейско ниво* и преминава към националната, регионалната и достига до местната политика, която е най-важната за хората, защото е близка, въздейства пряко и резултатите (или липсата им) от провеждането *и* са най-видими. От качеството на политиките на съответните нива зависи дали действията на

европейско ниво, които не винаги са *разбрани и осъзнати от общността* като важни за нея, ще бъдат *отхвърлени или приети като ресурс за развитие*. В политиките на градовете, които са насочени към постигане на резултати, директно отразяващи се върху начина на живот на хората, *общността трябва да извоюва по-големи права* не само за културно участие, но и за *включването ѝ като партньор* на местната и регионалната власт в културното планиране. Последната част на изследването предлага *приложими в практиката решения*, на основата на представени културни и политически модели на развитие на местно и регионално ниво.

Обект на изследването са културните инициативи и публичните политики мислени в отношението *стимул – реакция – резултат*, доколкото те отключват дебата на местно и регионално ниво в търсене на културно политически отговор. Отговор, който през самоорганизацията на общността намира развитие и конкретика в изработването и реализацията на политики за култура на съответното равнище, чиято цел е повишаване на качеството на живот на гражданите. Това са инициативи и програми на европейско, наднационално, национално, регионално и местно ниво в периода 1990 – 2018 г.

Специално внимание се отделя на *инициативата Европейска столица на културата* като *най-актуалната към момента на изследването* инициатива на ЕС, предвид факта, че то съвпада с периода на подготовка и участие на българските градове в конкурса за титлата ЕСК 2019. Предположението е, че *инициативата е повече от широко лансираната ѝ полезност за града-домакин*. В нея се разпознават смислови пластове, послания и основания, които я правят *социално релевантна и обществено потребна и полезна* за градовете и регионите, които са *разпознали в нея ресурс* за развитие и са участвали в надпреварата, макар и с малки шансове за успех в съревнованието.

Към обекта на изследване са добавени (като претенция и очакване) *собствени на общността културни инициативи* с потенциал да бъдат реализирани на национално, дори и на наднационално равнище.

Поради членството на страната в Европейски съюз, това равнище е най-важното за нея. Има обаче и други равнища и организации, които заслужават да бъдат коментирани, тъй като това придава конкурентоспособност на инициативите и основа за припознаването им за ресурс.

На национално ниво, освен програмите на ЕС, може да се открие дейността на *специализирани международни организации* като: „Швейцарска културна програма” (ШКП), Фондация „Отворено общество” (сега Институт „Отворено общество – София”), Организацията на обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО), Фондация „Америка за България”, „Душа за Европа”, „Дневен ред 21” на Обединени градове и местни власти. Те предлагат други, *допълващи инициативите на ЕС* възможности, а някои от тях работят активно с местните общности и съдействат преходът на страната ни към демокрация и пазарно стопанство да бъде относително приемлив социално и културно.

Предмет на изследването е *потенциалът на културните инициативи* да мобилизират общността на съответното равнище по оста *стимул – реакция* и да порождават нови инициативи, които прехвърлят действието в сферата на политиката в търсене на собствен (на средата) културен и политически модел за развитие, мислен като *резултат* от иницирания процес. *Културните инициативи, самоорганизацията на общността и политиките за култура* са припознати като *основни компоненти в процеса на управление на промяната* на местно и регионално ниво за постигане на основната цел на този процес, а именно по-качествен живот и по-добро бъдеще.

Изборът на изследователските методи: документално проучване и включено наблюдение, е свързан с целта на изследването за разкриване на потенциала на инициативите за местно и регионално развитие. Всеки от методите е насочен към определена задача, поставена от изследването.

В рамките на изследването *методът на документалното проучване* е използван по отношение на политически документи, правно-нормативни актове, стратегии и програми, статии, проекти, предходни проучвания по темата. Той има за цел, чрез анализа на придобитата информация, да предложи относително обективна и пълна картина на културните инициативи, които са оказали въздействие върху българската среда, разбрана като съществуващи политики за култура и културни практики след 1989 г. Не по-малко важна задача на използвания метод е да се (пре)потвърди значението и нуждата от експертно информационното осигуряване на публичните политики и насърчаване на изследванията в по-слабо проучени теми в областта на културните политики и процес.

Методиката на изследването включва и извършени наблюдения. За придаване на плътност на анализа на ролята и значението на културните инициативи в местното и

регионално развитие са проучени следните случаи (case studies), които са представени като (1) модел на регионална културна инициатива (създаване на първия в България независим център за култура, който работи на територията на цял регион: Северен Централен регион) и (2) модели за местно развитие (Велико Търново и Габрово).

Това, което прави *Регионален ресурсен център за култура „Фабриката”* репрезентативен за работата в областта на културата, е големият брой реализирани инициативи за периода 2006-2019г, които имат едновременно местно и регионално значение и устойчиво въздействат върху развитието на културната среда в региона. В контекста на бавно протичащите процеси на децентрализация и отказ от страна на държавата и местните власти да предприемат действия за изграждане на партньорство и политики на регионално равнище, неправителственият сектор се оказва далеч по информиран, интуитивен и амбициран да работи за изграждането на позитивен образ на региона. В перспектива това би разширило регионалните измерения на културната политика и би спомогнало за изграждане на национална концепция за развитие на българските региони.

Габрово и Велико Търново притежават културно-социална отлика, както и специфични проблеми, които аргументират участието им в инициативата Европейска столица на културата и ги правят интересни от изследователска гледна точка. Те представят много различни модели на участие и на въздействие на инициативата ЕСК, както и модели на промяна.

Анализът от наблюденията дава възможност да се допълни информацията от документалното проучване, като се потвърди или отхвърли от практиката предварително формулираната хипотеза. Чрез този метод изследваната тема се връща обратно в полето на *публичните политики с приложими в практиката решения, на основата на представени културни и политически модели на развитие на местно и регионално ниво.*

Работната хипотеза (по първоначално допускане), която трябва да се провери в процеса на изследването, е, че *потенциалът се превръща в ресурс* само ако инициативата/вите са припознати от общността, за която са предназначени, и е налице самоорганизация за настоящи и бъдещи действия. Поради тази причина културните инициативи, съответно и политиките за култура, са въведени и ще бъдат разгледани в текста като скрития ресурс за местно и регионално развитие.

Съществува хипотеза, при която действащите програми на местно или на регионално ниво *механично пренасят чужди на средата културни и политически модели*, които тя отхвърля именно, защото са външни, не са обсъдени подходящо и не са успели да мобилизират подкрепа, дори и минимална като начало. Такъв модел може не предизвика незабавната съпротива от местната общност. По ред причини е възможно постепенно да се впише в местната културна среда, и ако не произведе негативен ефект, това да успокои общността и тя да го осмисли и приеме като възможно решение. В този случай естествено възниква въпросът дали и в тази ситуация културните инициативи и политики могат да бъдат разглеждани като ресурс за развитие.

Готовите за прилагане модели не са обект на настоящия текст. С по-голяма изследователска стойност е възможността на средата *да изработи собствен модел, използвайки ресурса на европейските и други културни инициативи и спецификите на местната среда*.

Работните (производни) хипотези, които също ще бъдат проверени през анализа, са три:

- I. Културните инициативи биват разпознати от местната общност като възможност, тя се сплотява около общ ангажимент за реализиране на тази възможност и изисква от вземащите решения конкретни управленски действия.
- II. Ролята на културните инициативи е ограничена и/или надценена.
- III. Културните инициативи отключват потенциала на дадена общност да предложи свои инициативи, които са актуални на национално и наднационално ниво.

Изследователската задача включва: 1) представяне на ключови културни инициативи и програми на ЕС и други международни организации; 2) анализ на техния потенциал в коментиранията сфера; 3) анализ на отношението културни инициативи – публични политики като фактор за местно и регионално развитие; 4) прочуване на модели за местно и регионално развитие. 5) описание на конкретен модел за местна и регионална културна инициатива (Регионален ресурсен център за култура „Фабриката“) и модели за местно развитие (град Велико Търново и град Габрово) в подкрепа или като контрапункт на тезата на изследването.

Задачите на дисертационния труд обхващат: изясняване същността на понятията „култура“, „културно многообразие“, „развитие“, „културно развитие“, „устойчиво развитие“, „регион“, „градски и регионални културни политики“, „европейска културна политика“, „политики за развитие“, „културни инициативи“, „гражданско участие“, „принцип на субсидиарност“ и „принцип на ограничена компетентност“, както и „принцип на децентрализация“.

Очакването е да се повиши осведомеността и да се осигури по-добро разбиране на разнообразието от инициативи, през които местните общности могат да потърсят решения за постигането на конкретни и дългосрочни цели. Освен разнообразни, тези инициативи предоставят възможности и са ресурс за развитие, но не като задаване на готови модели, а като осмислен процес и следване на собствена посока на развитие от общността. Това изисква усилие, мотивация и предполага промяна в поведението на самата общност, която през самоорганизация трябва да реализира демократичното си право и да настоява пред вземащите решения за действия и резултати в своя полза.

Постигнатите резултати и изводите, направени във връзка с темата за ролята на културните инициативи и публичните политики като фактор за местно и регионално развитие, *ще добавят нови факти* по темата; *ще повишат осведомеността* на публичните власти и обществото като цяло за възможните ползи от участието на градовете в различните инициативи на ЕС, Съвета на Европа и други международни организации; ще бъдат полезни и *ще насърчат изграждането на знания и умения* на местната власт и гражданските организации в областта на културното планиране. Те трябва да очертаят *перспективи* за включване на местната общност в изработването и реализацията на публични политики за култура и за *постигане на взаимоползно сътрудничество* между местната общност и публичната власт. Представените модели на промяна, които могат да бъдат допълнително дискутирани, са ориентирани към конкретни и приложими в практиката управленски решения.

АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА

Темата за културните инициативи като ресурс за местното и регионалното развитие е *слабо изследвана*. Тя поставя важни за културата въпроси, свързани с нарастващото ѝ значение като *стратегически компонент в политиките за развитие* на местно и регионално ниво, и с *ключовата роля на местната общност* при формиране на политики, които в условията на културно многообразие и глобализация трябва да ѝ осигурят среда за самоорганизация и развитие.

Изследването предлага *нов подход за анализ на културните инициативи на ЕС* и други наднационални институции и организации. Той акцентира върху значението им като стимул за *самоорганизацията на общността* в търсене на културно-политически отговори и решения на актуални проблеми на културното развитие и изработване на модели на промяна. *Самоорганизацията на общността* се разглежда като двигател на процесите в обществото, но не и като самодостатъчна, за да постигне поставените цели. Изследването анализира *способността на общността за мобилизация като условие за постигане на самоорганизация*, която в контекста на нарастващата роля на *политиките за гражданско управление*, изисква и *добро управление*, включващо *наличие на набор от инструменти за взаимодействие* между гражданското общество и публичната власт.

Нуждата от изработване на национални приоритети, на основата на идентифицирани национални ценности, която *изследването откроява*, винаги носи елемент на актуалност, предвид отсъствието на национална стратегия за развитие на българската култура и смислени политики на различните равнища в областта на културата.

Макар избраната темата да поставя проблеми, които са *отдавна познати и коментирани*, актуалността ѝ се свързва с изследването от гледна точка на *променените условия и подходи в културата* на европейско ниво. Те предвиждат *укрепване на ролята на градовете и регионите* в бъдещето на Европа и в глобалните процеси; *засилване на синергията на сектора с другите области на политиката* и *зараждането и развитието на творческите и иновативни общности*, които трябва да променят съвременните икономики и общества.

Темата е подкрепена с *примери от практиката*, в голяма част от които авторът е едновременно изследовател и участник, което, съчетано с проучената литература по

темата, придава *по-голяма дълбочина и плътност* на анализа, както и *по-голяма конкретика и приложимост* на изводите и предлаганите решения.

Направените изводи се отнасят до *слабите страни на политиките за култура* на различните управленски нива в България, както и до *необходимостта от изработване на собствени модели* за културни политики на местно и регионално ниво.

Представянето на *конкретни модели*, идентифицирани като резултат от участието на два български града в инициативата Европейска столица на културата, е *актуален изследователски принос*, поради все още *ограниченият брой проучвания у нас*, свързани с инициативата Европейска столица на културата.

Неразработена изследователска територия в България, и слабо застъпена и проучена в Европа, е темата за *въздействието на инициативата Европейска столица на културата върху отпадналите от съревнованието градове*. Те не са обект на внимание и тема за задълбочен и системен анализ.

Изводите от изследването показват, че участието в *инициативата ЕСК може да бъде обединяващ проект за обществото*, чрез който то да проблематизира проблемите си в областта на културата, за да открие актуалната към момента посока за действие и развитие. Това е валидно както на местно, така и на регионално ниво.

Изборът на темата на изследването се мотивира и от убедеността, че то може да бъде основа за *разработването и прилагането на публични политики в областта на културата*, които *отчитат ролята на културните инициативи* на различните равнища и ги *подкрепят като фактор* в демократизирането на процеса на културно планиране и развитие. Към момента *такъв подход към публичните културни политики отсъства*.

Настоящата работа се позовава и е подпомогната от няколко основни изследвания: *„Право на културно многообразие“* (Иван Кабаков 2007), *„Дилеми на културата“* (Иван Кабаков 2015), *„Интегрирано управление на културата“* (Иван Кабаков 2017), *„Идеи в мениджмънта и политиките за култура“* (съст. Иван Кабаков 2014), *„Гражданско участие и културни политики“* (Райна Гаврилова 2013), *„Стратегическо управление на публичната сфера“* (Годор Танев 2008), *„Политики за култура. Семинар в Бистрица“*, *Balancing Act: Twenty-One Strategic Dilemmas In Cultural Policy* (Matarasso, Landry 1999), *„Културната политика в България“* (Ландри 1998), Доклад на Робърт Палмър за *Европейските столици на културата 1995 – 2004*, *My research on the ECOC programme* (Beatriz Garcia 2002-2019), *European Culture Capitals and Local Development Strategies* (Sacco and Blessi 2004).

СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Уводът изяснява актуалността на изследваната тема за ролята на културните инициативи и публичните политики в местното и регионалното развитие, като представя *обектната област*, изяснява *целите и задачите* на изследването, предлага *основните хипотези*, които ще бъдат доказани или отхвърлени в хода на изследването, *мотивираща избора на темата* и очертава *трудностите при разработването ѝ*, предлага *формулировки на основните понятия*, които ще бъдат използвани в текста, *аргументира изборът на инициативата* Европейска столица на културата като фокус на работата, както и *избора на случаи* (case studies).

В първа глава са представени основните *цели и приоритети на културните политики в Европейския съюз*. Въведени са понятия като „*културно многообразие*“ „*единство в многообразието*“, „*общо културно наследство*“, „*приобщаващи политики*“. Представена е основната цел на действията на ЕС в културната сфера, а именно, *да се подчертае културното многообразие на Европа, като се търсят общи елементи*, които обединяват различните култури в Европа. Понятието „*културно многообразие*“ акцентира върху множествеността на културите и тяхното съвместно съществуване в границите на различните континенти. Чрез тези общи елементи политиката на ЕС създава една въображаема културна общност на Европа, която е „*обединена в многообразието*“ като мото на държавите членки. Този дискурс характеризира различни документи, които са от съществено значение в Европейска културна политика, като Договора от Лисабон, Европейската програма за културата и решението на ЕС относно програмата „Европейска столица на културата“. Този приоритет на практика се прилага и при продуцирането на културни събития в европейските столици на културата. На всички нива на политики на ЕС реториката за европейската културна идентичност и нейното „*единство в многообразието*“ е обвързана с идеите и практиките за насърчаване на общото културно наследство и приобщаващата му стойност. „*Единство в многообразието*“ става основен принцип на Европейския съюз. включена информация за *основните документи, програми, инициативи*, чрез които Съюзът продължава да разработва *стабилни, приобщаващи политики и стратегии за сектора*.

В част I.1.: „Приоритети и политики”, за целите на изследването е направен анализ на *приоритетите и политиките на ЕС* от гледна точка на възможността те да бъдат *пренесени* чрез ключовите инициативи на Съюза в областта на културата, *актуализирани* спрямо местния контекст и *интегрирани* в политиките на национално, регионално и местно ниво. В тази част е представена концепцията за „*синергия на политики*” за насърчаване на полезните взаимодействия на културата с другите обществени сектори. Представени са *новите идеи за „включеност” и укрепване на „триъгълника на знанието“* (образование, научни изследвания и иновации за екологичен, социален и икономически преход) като шанс и перспектива за обогатяване и развитие на културата. Специално място в първа глава е отделено на *инициативата „Европейска столица на културата”*, като подход, който разглежда културата като инструмент за насърчаване на европейската идентичност и за засилване на подкрепата за европейска интеграция.

В част I.2.: „Принципът на субсидиарност и ограничената компетентност”, са въведени двата основни принципа за функционирането на Европейския съюз: *принципът на субсидиарност и ограничена компетентност*.

Общата рамка за действията на ЕС при формиране на политики се задава от *принципът на предоставената компетентност*, според който Съюзът действа единствено в границите на компетентността, която държавите членки са му предоставили с договорите. Докато принципът за предоставената компетентност регулира ограниченията на правомощията на ЕС, то упражняването на компетентностите на ЕС се контролира от *принципите за целесъобразност, пропорционалност и субсидиарност*. В областите, които не са от изключителната компетентност на Европейския съюз, той действа само доколкото предвидените цели не могат да бъдат постигнати в достатъчна степен от държавите членки. По силата на *принципа на пропорционалност* действията на ЕС не трябва да надхвърлят необходимото за постигане на целите на договорите.

Принципът на субсидиарност стои в основата на държавите с федерална структура и разпределя правомощията между различните равнища на властта. На равнище ЕС този принцип се прилага в областите, които не са от изключителната компетентност на Съюза. Той не допуска намесата на Съюза, когато даден въпрос може да бъде решен успешно от държавите членки на централно, регионално или местно равнище. Целта е да бъде защитен капацитета на държавите за вземане на решения и

действие, и упражняването на компетентността да се доближи възможно най-близко до гражданите в съответствие с принципа на близост, определен в член 10, параграф 3 от ДЕС. Съюзът получава правото да се включи в изпълнението на предвиденото действие само ако държавата членка не успее в достатъчна степен да постигне заложените цели, но „поради обхвата или последиците от предвиденото действие“ то може да бъде реализирано по-успешно и да има добавена стойност на ниво Европейски съюз. По смисъла на член 5, параграф 3 от Договора за ЕС, това са трите условия, които легитимират упражняването на правомощия от страна на Съюза.

В областта на културните политики ЕС има ограничена компетентност. Поради отсъствие на ангажимент за осъществяване на обща културна политика, следвайки чл. 6 от Договора за функциониране на Европейския съюз (ДФЕС), Съюзът подкрепя мерки, инициативи и действия в държавите членки в областта на културата. Това е максимално конкретното, позволено по договора, което ЕС може да направи в областта на културата.

До скоро легитимната причина за ЕС да няма обща европейска културна политика бе свързана с това, че една обща политика ще унифицира културното многообразие на страните, Въпреки че политиката може да бъде насочена и към диверсификация, например, при което да отдава дължимото на различните култури и едновременно с това да търси общо споделеното като общо културно наследство, споделени ценности и по-добро бъдеще.

Едновременно с ограничаването на компетентността на ЕС в областта на културата ДФЕС допуска осъществяването на политики, програми и решения на различни равнища в областите от изключителна (чл. 3 от ДФЕС) и споделена компетентност на ЕС (чл. 4 от ДФЕС). *По този начин културните инициативи попадат в полето на едни по-широки възможности, предоставени от ДФЕС, а това предполага и по-пълноценно използване на потенциала им по отношение на развитието на градовете и регионите.*

Поради членството на страната в Европейския съюз културните инициативи на ЕС са обществено познати и приети, в голяма степен и поради факта, че *имат осигурен бюджет, с добавени възможности за финансиране през други нехоризонтални финансови инструменти на ЕС.* Много често обаче тези възможности остават неизползвани. Отсъствието на обща културна политика на Европейския съюз, по силата

на член 167 от ДФЕС, отрежда особено място в изследователската литература на темата за културните инициативи и тяхната взаимовръзка с политиките за култура.

Част 1.3.: „Принципът на децентрализация” изяснява другия основополагащ за политиките на Европейския съюз принцип. Във времето се наблюдава промяна в тълкуванията и приложенията му. Първоначално при реформирането на държавата той е осигурявал *ефективното разпределение на нейните ресурси*. Днес акцентът се поставя по-скоро върху водещите начала в процеса на децентрализация и *способността ѝ да освободи потенциала на територията* за справяне с належащи за решаване социални и икономически проблеми. Тази промяна е свързана с повишаване на ролята, и оттам на *активността на местните власти*, които са избрани, за да *поемат отговорността да действат съобразно желанията на техните избиратели*.

Децентрализацията се разглежда като динамичен процес, в чиято основа стои взаимодействието и партньорството между националното и местното ниво на управление в държавата, а целта му е да доведе до *съглашение между разните равнища на управление и до повишаване на общата ефективност от действията им*. Взаимоотношенията между нивата на управление са *правно регулирани и притежават устойчиви черти и характеристики*. Налице е и процес на непрестанно взаимодействие и координация не само между нивата на управление, но и между всички *социални актьори и организации*, които формират различните нива на обществената съвкупност на местното самоуправление. В текста се представят някои *изводи от процеса на прилагането на принципа на децентрализация на културата в България* с фокус върху регионите и общините.

Анализът е направен на основата на теорията на Набуко Кавашима (Кавашима 2001) за децентрализацията в културната политика и нейните три измерения – културна, финансова и политическа децентрализация. *Културната децентрализация* е заявена като безспорна ценност, която обосновава дейността на държавата и се превръща в цел на политиката, и като такава, трябва да се оценят спрямо резултатите. *Политическата децентрализация* е свързана с баланса на властта между различните нива и лица, вземащи решения, или между финансиращите органи. Докато културната децентрализация е цел, то политическата децентрализацията е средство за постигане на целта. Тя трябва да доведе до такова разпределение на правомощия, отговорности и ресурси между ръководни нива, публичните институции и граждански сектор, което да осигури по-ефективно и качествено управление на средствата и процесите в областта

на културата. Основните принципи на тази децентрализация са принципите на демократичност и субсидиарност. *Финансовата децентрализация* се отнася към политическите мерки или приноса им за преодоляване на неравностойността при разпределяне на публичните субсидии между различните нива на управление и между различните групи културни оператори. На местно и регионално ниво финансовата децентрализация следва да гарантира справедливото разпределение на субсидиите между публичните, частните, нестопанските културни организации и творците.

В текста са разгледани *Общинските финансиращи програми за изкуство и култура*, разработени и приложени в няколко български града, като инструмент за подкрепа на културата на местно ниво чрез финансиране от общинските бюджети. Програмите са тип *финансова децентрализация*, свързана с деконцентрацията на публични средства сред различните групи хора. Разликата между градовете като територия, население и финансови възможности предопределя *разликата в размера на изразходваните по програмата средства* във всеки град и съответно *обхвата на заложените цели и приоритети*. Възможностите за постигане на по-голяма финансова рамка за подкрепа на културата на местно ниво също са различни в отделните градове, предвид *компетентността и капацитета на администрацията и културните оператори* за привличане на допълнителни средства и осигуряване ефективни модели за набиране и разпределяне на средства. Общинските програми за култура *разширяват периметъра на дейности и проекти в областта на културата*, включвайки такива с *по-широк хоризонт и степен на въздействие* върху местната културна среда, вкл. *повишаване на културната компетентност* на различните участници, като ключов сегмент на културната самостоятелност.

Независимо от *ценността, която всяка децентрализация представлява за общността*, ако не се открият *пресечните точки между тях* и тяхната връзка не се осмисли и *подкрепи през съответните мерки и политики*, те могат да запазят ценността си, но само за част (понякога малка) от обществото. Пресичането на интереси, теми и цели между отделните категории децентрализации означава *търсене на пропорционалност между тях*, с цел *постигане на определени намерения за голяма група от хора*.

В тази част от изследването се анализира *появата и дейността на неправителствените организации в България след 1989г.* Неправителствените организации в областта на културата имат *сериозна претенция за прехвърляне на*

отговорности от публичния сектор към тях и за *извоюване на роля в управлението* на културите процеси в градовете. С диверсифициране на културното финансиране и наличие на възможности за алтернативно финансиране *по-гъвкавите и свободни организации с идеална цел* действително *успяват да пробият монопола* на общинските власти и да предлагат, инициират и ръководят стратегически за града или региона инициативи. Създаването на *проактивно и отговорно гражданство* и реализацията на участието на гражданите в политическите процеси е *най-лесно на местно ниво*. Публичната администрация и вземащите политически решения работят близо до гражданите и са най-достъпни за тях.

Идеята за децентрализация е въплътена и много добре изразена в концепцията на инициативата „*Европейска столица на културата*”. Тя е пряко свързана с идеята на инициативата да бъде *платформа за развитие на културния и творческия потенциал на града*, т.е. да се засили културната жизненост на града, да успее градът да се възстанови и обнови, да подобри международния си имидж и туристическото предлагане, като това се случи с *активното включване на гражданите* от самото начало на подготовката и цялостния процес на осъществяване на заложената програма. Инициативата дава голяма свобода и шанс на *града да се отдели от националната рамка* и да докаже самостоятелност и умения да се справя с трудни ситуации и големи международни инициативи.

Изясняването на *принципа на субсидиарност и ограничената компетентност на ЕС в областта на културата*, както и на *принципа на децентрализация*, аргументират избора на обекта на изследването – *културните инициативи на ЕС*. Фактът, че културните инициативи *имат осигурен бюджет, с добавени възможности за финансиране през други нехоризонтални финансови инструменти на ЕС, както и по-големи възможности като обхват и въздействие*, ги прави актуални, особено в ситуацията в България, поради отказа на властта да предложи визия за развитие на културата и мерки за включване на общността в управлението на сектора. Изясняването им е важно и с оглед на факта, че *културните инициативи на ЕС могат да бъдат ресурс за развитие*, добавяйки към вече постигнатото на съответното ниво. В България, където, както се спомена, липсват актуални политики в областта на културата, постигането на полезност от въздействието на инициативите се оказва доста проблематична.

Втора глава: „Бъдещето на Европа и пътят напред“, акцентира върху идеята за пълноценното участие на представителите на местните и регионалните власти в разработването и изпълнението на проекта на ЕС и за правомощията на ЕС за действия, посредством *правилното прилагане на принципа на субсидиарност и пропорционалност*. Смисълът е „по-голяма роля на Европа в областите, които се нуждаят от това“ и „по-малка роля на Европа в областите, които се нуждаят от това“, което води до *по-ефикасен и резултатен Европейски съюз*. Правилното прилагане на принципите на субсидиарност и пропорционалност е от изключително значение за това, *решенията да се вземат на възможно най-близкото до гражданите равнище*. Пътят напред за демократично възраждане на ЕС е възможен чрез ангажираност на местно равнище и изграждането на Съюза от долу нагоре. Политиките на ЕС трябва да дадат на хората по-активна роля при решаването на *въпросите, които са от пряко значение за техния живот*.

В част II.1: „Европа на нациите vs Европа на регионите“, се описва и анализира все *по-важната ролята на регионите* за устойчивото развитие на Европейския съюз. Регионалната политика на ЕС е представена в *контекста на актуалната за момента тема* как да се запази целостта на Европа като мирен икономически, политически и социален съюз: дали чрез един *по-силен политически съюз или частична независимост на нациите*. Текстът акцентира върху важния принцип на европейската регионална политика - *принципът на солидарността*. Смисълът на този принцип е да се преодолеят различията между бедните и богати части на Европа. Във връзка с този принцип са представени *четирите Структурни фонда на ЕС*, като финансовата рамка, която подкрепя Европейската солидарност. Тези фондове имат своя специфична област, макар че работят съвместно.

В тази част се прави анализ на *регионалната политика в България, след присъединяването на страната ни към ЕС през 2007 г.* Тя се осъществява на базата на приетата Национална стратегическа референтна рамка, обхващаща 7-те Оперативни програми за подпомагане на регионалното развитие (транспорт, околна среда, развитие на човешките ресурси, конкурентоспособност на българската икономика, административен капацитет, регионално развитие и техническа помощ). Коментират се *икономическите и социалните проблеми в страната*, които съпътстват първите години от членството ѝ в ЕС. Идентифицираните проблеми са една от причините България *да не успее да мобилизира ресурс* и да демонстрира капацитет и подготвеност за ефективно и правилно изразходване на предприсъединителните средства на ЕС.

Посочват се *слабостите в провежданата регионална политика*, дължащи се главно на: вътрешнорегионални различия; неблагоприятно икономическо развитие на българските региони спрямо тези в ЕС; неблагоприятни тенденции у нас, свързани с демографска криза и миграция на млади хора в големите градове и чужбина; незадоволителна професионална квалификация на администрацията, финансово нестабилни бизнес инфраструктури; маргинализация на територии; разлика в условията на живот в селата и градовете; липса на собствени инвестиционни и иновационни фондове.

При засилващата се роля на градовете и регионите за постигане на устойчивост и напредък в Европейския съюз *Комитетът на регионите* е представен във все по-значимата си функция на *посредник между повишените желания и очаквания* на гражданите по отношение на действията на европейските институции, и ангажимента на същите за *предоставяне на повече подкрепа и възможности за регионите с цел удовлетворяване на очакванията им*. Описани са основните инициативи на Комитета, включително и тези, *организиарани в България*.

Културата има съществена роля в миналото, настоящето и бъдещето на регионите. Въпреки, че отношението „*културно съдържание-територия*” е относително, доколкото е (пред)определено от историческо развитие, институционално (въз)произвеждана културна продукция и/или динамика на културните интереси и „*модели на потребление*”, на отделната територия могат да бъдат открити и представени *относително устойчиви елементи*. Тяхното културно (респ. художествено) изразяване ги *отличава като общност* и може да се проектира върху определена територия, изпълвайки с *културно съдържание понятието ”регион”*.

Отстояването на *собствен културен образ на региона* е свързано както с поддържането и развитието на *собствено културно съдържание*, така и с развитието на *нови, модерни процеси и практики*, в среда на *регионални партньорства и обмен*. То се случва през политика, основана на широкото разбиране за културата, което включва както общото културно съдържание, така и практики и участие в тях на всеки заинтересован гражданин. *Многообразието и гражданското участие в културния живот* като основни принципи и характеристики на културните политики в Европейския съюз, би следвало да получават специално внимание на регионално ниво, тъй като културният и творческият потенциал са неизползван ресурс, който през конкретна политика, може да влезе в дневния ред на регионите.

Една от възможностите е създаването на *фондове за регионално развитие, които подпомагат регионалните и градски инициативи в областта на културата като част от регионалните политики за култура*. Тези фондове трябва да подкрепят развитието на регионите по ниво 2 (регламент (ЕО) №1059/2003 на Европейския парламент и на Съвета за установяване на обща класификация на териториалните единици за стратегически цели (NUTS) с оглед изграждането на културната и социалната тъкан на региона като привлекателно място за живот и постигане на разпознаваем образ. Тези фондове трябва да се различават от предвидените в ЗЗРК, чл. 36 общински фондове „Култура”. Юридическа основа за формирането на регионални фондове за култура може да се търси в *Закона за регионалното развитие*, където са обособени към регионалните фондове за развитие. Тези фондове, под формата на *специализирана програма „Регионално развитие”*, могат да станат *част от стратегическата перспектива за развитието на регионите в страната*.

В тази част е разгледано *методическото ръководство „Нов подход за опазване и развитие на културно-историческото наследство”* като добър пример за *решаването на проблема за създаването на регионални културни политики*. В основата на разработването му е практиката за формиране на регионални културни политики по програма *„Обществен форум за културно-историческо наследство (КИН)”*, с активната ангажираност на Национален Фонд *„Култура”* за изграждане на Форум-процес на местно ниво на административно-творческо партньорство, на равноправни обществено-частни взаимоотношения при програмиране на културна динамика и в частност – при подхода към културно-историческото наследство. Ръководството е *нов механизъм за по-пълноценно включване на културно-историческото наследство (КИН)* в социалните и икономическите процеси, протичащи на местно и регионално ниво. Това е възможният начин да се съхрани, възстанови и пълноценно да се включи наследството в съвременното ни. Наблюденията показват, че общините се възприемат като бенефициенти, а не като активна страна в процеса на формиране на политики на местни и регионално ниво. Нагласата е, че планирането на местното културно развитие трябва да става на друго управленско ниво. Затова е необходимо е да се организират целеви обучения, да се предоставя информация и експертна и консултантска подкрепа на представителите на местните власти за *изграждане на умения за изработване на ефективни културни политики*.

Липсата на *капацитет за управление на промяната чрез нов тип политики* е крайно проблематична на фона на нарастващата отговорност на местната власт, която трябва да осигури по-устойчива градска система, способна да се справи с икономическите кризи, екологичните предизвикателства и социалните различия в отделните национални държави и региони в Европа.

С цел да насърчи общините и регионите да открият и освободят иновативния потенциал на своите жители, и съзнавайки каква важна роля има културата в това усилие, през 2010 година в България е предложена *схема за „Подкрепа за създаване и промотиране на иновативни културни събития”* с подкрепата на Оперативна програма “Регионално развитие”, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Полезността на инициативата е безспорна. Разработването на иновативните културни събития става повод за *обществени обсъждания, дебати и активно общуване между местната власт и представители на различните заинтересовани страни*. Процесът на взаимност и партньорство трябва да бъде документиран и описан като метод на работа, за да се изпълни един от приоритетите на програмата, което е причина той *да не бъде формализиран*, както често се случва, а да породи нов тип културна практика. Благодарение на инициативата, местна културна среда, представители на различни институции, общности и социални групи на местно ниво *работят активно заедно*, за да решат как културата едновременно да съдейства и да бъде аспект на устойчивото развитие на територията като възможност да се посрещнат нуждите на настоящето, без да се отнема способността на следващите поколения да отговорят на своите потребности. Инициативата получава подкрепа и одобрение от местните общности, най-вече защото *приоритетите и условията на програмата са разписани спрямо реалните условия на средата и засягат пряко интересите на общността*. Освен това има осигурено финансиране за три години, което гарантира поддържане на жизнеността на събитието до момента, в който то се превърне в потребност за жителите и във възможност за осигуряване на определени доходи за част от населението. В рамките на проекта, гражданите имат интерес първоначално да се включат и да заявят своите предпочитания както към съдържанието на събитието, така и към начините за реализирането му, а в последствие да участват пряко във формирането на такива политики, които да гарантират удовлетворяване на техния интерес, вкл. при бъдещи действия.

Част II.2.: „Европа на градовете/общините“, обръща внимание на градовете като живи, динамични и приобщаващи системи с открояваща се идентичност и капацитет да отговорят на нуждите на гражданите си, които имат съществена роля за преформулирането на собственото си бъдеще. Градовете често се отъждествяват с голямата енергия и амбиция на лидерите и гражданите си. В градовете се формират идеи, инвестира се в изследвания и развитие, заетост и иновации, създават се работни места и по-добри условия за живот и свободно време. Все повече хора избират да живеят в градовете. Без съмнение живеем в тяхната епоха. В доклад на ООН (2014) се посочва, че до 2050 година 66% от човешката популация ще живее в градове. Акцентът се поставя върху условията, които градовете създават за разгръщането на трансформативни идеи и иновации.

Много европейски градове създават стратегии за развитие на иновациите с оглед намиране на нови подходи на работа и постижения в различните сфери. Предприемаческите иновации подпомагат малкия бизнес в създаването на нови работни места; Социалните иновации съдействат за засилване на социалното взаимодействие и интегриране на идеи, знания и визия на гражданското общество с градското развитие; Иновациите, водени от култура са свързани с развитието на творческите индустрии и съпътстващите ги дейности, свързани развитие на творческите умения и творческото мислене. Бъдещето на градовете по отношение на иновациите е тясно свързано както с увеличаването на човешкия капитал, така и с подчертаването на териториалната идентичност.

Днес градовете все по-често се обръщат към културата в многообразните ѝ проявления – изкуства, идентичност, наследство, културни и творчески индустрии, медии – като инструмент на градската политика, който да адресират към вече познати и значими тенденции, формиращи развитието им.

До неотдавна *официалната културна политика* у нас е ангажимент на *национално ниво*, като акцентът *основно* се поставя върху опазването и развитието на културното наследство, изобразителното изкуство и *понякога* върху културното многообразие. Идеята за прилагане на *централизирани политики в областта на културата* може да бъде спорна, предвид многообразието от регионални и местни специфики, които са предизвикателство през поставянето на национални цели и съгласуване на стъпките за постигането им. Една местна или регионална политика може да отрази по-точно очакванията на културния сектор, да зададе по-конкретни

цели и стъпки за тяхното посигане, както и да ги осигури финансово. На местно и регионално ниво *политиките въздействат непосредствено* върху местната среда, резултатите от изпълнението им са по-видими и контролът върху изразходването на публични средства, както и събирането на данни в процеса на реализация на политиките и техният анализ са по-лесно осъществим. Ако липсва по-общият контекст обаче перспективата за развитие на културата и нейното вписване в световните тенденции и постижения, каквито една национална културна стратегия трябва да задава, могат да бъдат проблематични.

В *новата градска политика* културата става все *по-важен фактор* за реструктуриране на местната икономика около знанието и човешкия капитал, за създаване на работни места, за привличане на таланти и инвеститори, за възраждане на градски квартали и за изграждане на привлекателен образ на града. Тези нови тенденции често водят до маргинализиране на онази част от общността, която не се вписва в амбициозната визия: етнически малцинства, хората с по-ниски доходи, дори творци. Това поражда нуждата от по-специална грижа, изразена през конкретни мерки, за поддържане на *традиционните прогресивни цели на политиката* като многообразие, приобщаване, качество на живот и съхраняване на ценности и памет, на които съвременното би следвало да служи, без да злоупотребява с тях.

Този тип градска политика се оказва особено привлекателна за постиндустриалните градове, които понасят негативите от закриването на важни сектори от индустрията на града: загуба на работни места, изоставени сгради, обезлюдени квартали, негативен образ на града. Създаването на привлекателен образ на града чрез обживяване на старото наследство, онагледяване на характерни архитектурни обекти, построяването на уникална културна инфраструктура, насищането на града с културни събития и фестивали, има потенциала да привлече интереса на предприемачи, творчески личности и нови жители и да даде нов живот на града.

Творческите и новаторски идеи са в основата на развитието на културните и творческите индустрии, които са си извоювали самостоятелност като икономически сектор, поради важността си за постигане на икономически растеж. Постиганията на тази индустрия са придружени от социални, културни и технологични промени, които водят до по-голямо търсене на културните продукти като нови форми на знание, забавление и вдъхновение.

През последното десетилетие развитието и стимулирането на изкуствата, културните и творчески индустрии се превръща в един от приоритетите на Европейския съюз, като те стават неделима част от Европейските стратегически документи – "Лисабонска стратегия", "Зелена книга за отключване потенциала на културните и творческите индустрии", "Европа 2020".

За програмния период на ЕС за 2014-2020 г., който се фокусира основно върху засилването на конкурентоспособността и растежа и заетостта, на националните и местните органи се препоръчва: насочване на подкрепата от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) към нови културни сектори, които са тясно свързани с иновации и творчество; пълноценно използване на инвестициите в културното наследство за развитието и подкрепата на клъстери на творческата индустрия, например като се съсредоточат усилията върху подобряване на „потребителското изживяване“ посредством цифровите технологии; подобряване синергията с други фондове като Рамковата програма „Творческа Европа“, Програмата за конкурентоспособност на малките и средни предприятия (COSME), Хоризонт 2020, Рамковата програма за научни изследвания и иновации, Европейския Алианс на творческите индустрии, национални и/или регионални програми за култура и творчески индустрии и други възможни източници на финансиране

Във все по-технологизиращият се и взаимозвръзан свят гражданите имат важно участие и могат да играят решаваща роля при идентифицирането на проблемите на града, както и в намирането на нови перспективи и решения. Наличието на стратегии за справяне с градските предизвикателства е от решаващо значение за успеха на града, в създаването и управлението на който, гражданите все по-често виждат своя принос и настояват да бъдат включени. В бъдеще ще са необходими по-големи промени в управлението на градовете. Прилагането на по-разнообразен набор от подходи и включването на разнообразни участници е тенденция в управлението от типа отдолу-нагоре, който става все по-необходим, за да могат градовете успешно да се развиват.

Тенденцията в ЕС към повече управление на гражданите води до създаване на широка гама от нови органи на управление и инструменти. Един от тях например е използването на онлайн платформи за включване на гражданите в процеса на градско управление. Те гарантират прозрачност на дискусиите, на взетите решения, на отчетността на постигнатото от местната администрация, както и на изразходваните публични средства.

Политиките, разработени и прилагани на местно ниво, засягат непосредствено ежедневието на европейските граждани. Публичните администрации и политиките, вземащи решения на това равнище, работят по-близо до своите граждани, отколкото тези на другите управленски нива. Те лесно могат да разговарят и да си партнират с гражданите и са по-достъпни за тях. Връзката на обикновения гражданин на ЕС с кмета на родния му град е вероятно да бъде по-непосредствена и пряка, отколкото с представител на институция на ЕС в Брюксел. На местно ниво гражданите непосредствено изпитват въздействието и на политиките на ЕС, затова в процеса на разработването им в градовете най-лесно може да се предположи появата на проактивно и ангажирано гражданско участие.

Управлението на градовете днес заема централна роля в политиките на Европейския съюз. За да допринесат за определянето на приоритетите на градското развитие и тези за развитие на ниво ЕС, градските власти се обединяват в мрежи за обмен на знания, сътрудничество и за търсене на по-голяма и по-децентрализирана роля в тези процеси. Те участват в изработването на различни документи, върху които се формират различните политики на ЕС. Това прави градовете стратегически партньори на ЕС.

В новите условия *общността се оказва стратегическият партньор* на местната власт. Поражда се необходимостта от *укрепване на връзката на общността с институциите и управляващите и легитимиране* на участието им в политиките на местно и регионално ниво през стратегическа визия и мерки, които да осигурят необходимите условия за осъществяването на тази дейност.

В част II.3: „*Местните общности като фактор за развитие на градовете и регионите*”, се прави анализ на местните общности като фактор за развитие на градовете и регионите. Политиките, създадени и приложени на местно и регионално ниво, се отнасят до непосредствената жизнена среда на гражданите и това е причината да се отдели специално място в изследването на *местните общности и ролята им в процеса на информиране и формиране на политиките за развитие*. Наличието на многообразие от общности, всяка със своите предпочитания, намерения, интереси, цели, компетенции и възможности за постигането им, изисква нов тип политики на местно и регионално ниво, необходими за управляването на такова общество, каквито са представени в дисертационния труд. Идеята за широко представителство на общността в създаването и управлението на културни политики е разработена във връзка с

капацитета ѝ да се самоорганизира и въздейства върху политическите процеси на местно и регионално ниво. Общността не може да отнеме правата и задълженията на институциите в работата им за общността, но може да се опита да промени системата като се създадат условия за балансирано управление. Съществен елемент в него е непрекъснатият диалог между институциите и общността.

Местната общност, като организирано гражданство, има важна роля за попълване на липси и насочване на процеси, които, разбира се, местната власт може да приеме или отхвърли. Гражданите могат да играят ключова роля в идентифицирането и/или активно да участват в намирането на решения, често давайки нова перспектива. Съвместното (местна власт и граждани) изработване на стратегии и планове е стратегическа мярка, като успехът трябва да се постигне както с установените, така и с нови, експериментални методи на участие на гражданите. Новите технологии могат значително да подобрят участието на гражданите, но е нужно да се разберат и усвоят по-добре новопоявяващите се практики за включване. Изследванията и политическия дневен ред за участие на гражданите трябва да се изработват съвместно с всички заинтересовани страни и да се предвижда цялостна оценка на въздействието на приложените механизми, за да се гарантира ефективно участие.

Днес обществата трябва да се разглеждат и анализират през идеята за многообразие от общности, които съжителстват и взаимодействат на основата на общосподелените си ценности и представи. Многообразието от общности се предопределя от възможността им да се развиват и самовъзпроизвеждат (макар и не всички). развитието на общността е свързано с нарастващото съзнание на хората за това, което ги свързва в общност. То повишава доверието и взаимопомощта между тях. Наличието на възможност членовете на общността да участват със своите идеи, ресурси и воля при определянето на бъдещето си в рамките на обществото е показател за развитие. Крайната цел на това развитие е поддържане на жизнеността на общността и постигане на по-добро качеството на живот на членовете ѝ.

Когато членовете на общността формулират и споделят своите стремежи, потребности и цели и съумеят да ги обединят и приоритизират, това може да мобилизира общността за предприемане на определени действия за постигането им. основната цел на мобилизацията е ангажиране на широк кръг от членове на общността за създаване и постигане на споделена визия. В този процес членовете на общността участват чрез свободната си воля и личната си отговорност. Действията

имат за цел да *окажат натиск, да коригират или да допълнят официалната политика* за да се постигне желаната промяна спрямо настоящото състояние. *Мобилизацията на общността може да бъде силен инструмент за децентрализацията* при вземането на решения на местно и регионално ниво, както и за засилване на демократичните процеси в обществото и ролята на общността в тях.

Мобилизацията е важен инструмент за развитие, както на обществото, така и на неговите членове. *Фактор за това е знанието, което стои в основата ѝ*. От една страна общите действия разширяват хоризонта на индивида отвъд тесните граници на личния му живот, той придобива нови знания и умения, а чувството му за социална отговорност е по-ясно изразено. От друга страна, за да се постигне определена цел, е нужно *ниво на компетентност* по отношение на средата за осъществяване на политиките - кои са легитимните институции, ангажирани с изработването им, какви са правилата при вземането на решения на различните нива, какви са задачите на публичната политика и т.н. От нивото на компетентност зависи *изработването на добре аргументирани предложения или предприемането на релевантни действия*. При взаимодействието на различни обществени групи в процеса на активизиране за общи действия, всяка от тях участва със свой собствен интерес и цел. *Осъзнаването на интересите на партньорите* е база за напредък и нов етап от развитието на общността/общностите.

Случва се процесът на мобилизация да е съпроводен с напрежение и противоречие между индивидите в групата или между отделните общности. Още повече, че промяната носи ползи за едни групи и загуби за други. Такава ситуация може да доведе до *преструктуриране на общността или до поява на нова форма на социално обединение*, което да поддържа общата кохезия. Промяната изисква време, и ако се окаже, че липсва широк интерес, тя или не се осъществява, или се преобразува или остава като временна имитация.

Понякога общността има *нужда от подкрепа* (поради липса на минимална компетентност или липса на политическа воля), която е под формата на консултации и партньорство с външна организация или чрез финансиране от външен донор. Възможно е това да се осъществи и чрез обединение с други общности, с цел да се ускори промяната и да се минимизира възможността за конфликт в отделната общност. *Изграждането на подкрепа допълва и подсилва процеса на легитимиране*. Целта е не само да се приеме промяната, но и да се институционализира чрез създаването на нова

група бенефициенти, заинтересовани да видят промяната осъществена. Съдействието отвън обаче ще бъде затруднено, ако не съществува *местно лидерство* или не се формира такова. Местното лидерство се осъществява от лица или група, които желаят и могат да бъдат ефективни лидери на промяната. Те изпълняват ролята на “*политически предприемачи*”, без които усилията за промяна вероятно биха се провалили.

Ако обобщим, можем да разгледаме общността като *действащо лице* – взема решения и ги превежда в действие; *ресурс* – източник на знание, опит и мобилизационен капацитет; *мрежа* – среда за общностно поставяне и решаване на проблема чрез споделено вземане на решение, общи усилия и действие; *мотиватор* – задава нови перспективи и възможности. Тези характеристики стават видими в процеса на общностна мобилизация, която се явява (ре)акция към даден проблем и функция на заложените политически цели, местното лидерство и взаимодействията между групите със сходни интереси и намерения и политическата власт.

Съществуването на определен брой практики може да доведе до конструирането на публично пространство и институционална култура, която да насърчи процесите на представителство на организираните граждански интереси. В контекста на съвременното демократично общество с модерни институции застъпничеството за граждански интереси е естествен легитимен механизъм за разрешаване на обществено значими проблеми. Темата за мястото на гражданското общество в развитието на градовете и регионите и в рамките на „доброто” управление е особено актуален и заема централно място в изследването.

В тази част са представени основополагащи документ на Съвета на Европа, които гарантират прилагането на принципите на гражданско участие в управлението на местно ниво, като: *Европейска харта за местно самоуправление*, *Стратегията за иновации и добро управление*, *Кодексът на добрите практики за гражданско участие в процеса на вземане на решения*. Представени са също така няколко *актуални финансиращи програми на ЕС*, чиито ключови приоритети са подкрепата за гражданското общество.

Ролята на общността като фактор в развитието на местно и регионално ниво *не може да се представи като нещо безусловно*. Местната общност става фактор за развитие, ако нейните членове имат общи ценности и съзнание за това, което ги свързва в общност; могат да формулират обща визия и да се мобилизират за постигането ѝ. Действията на общността трябва да се основават на компетентност и

аргументирани предложения, затова са нужни усилия за изграждане на капацитет за извършване на промяната. Местната власт също трябва да изгради капацитет за да изпълнява новите си функции в условията на реорганизиране на взаимодействията ѝ с общността. Те се изразяват в насърчаване на включването на широката общественост в различните етапи от осъществяването на публичните политики. Това е условие местните общности да изпълнят участието си със съдържание. В обществото трябва да съществува степен на децентрализация и политическа воля, която да се изразява в съпричастност в изработването на промяната в политиката и да предоставя възможност за осъществяване и натрупване на практики на участие на местната общност в създаването на публичните политики. Наличието на местно лидерство и политическа воля имат значение за устойчивостта на процеса на включване и участие на общността при определяне и изпълнение на задачите за развитие. Не на последно място, мобилизацията изисква промяна на поведенческите стереотипи на заинтересованите страни. Ако липсват стимули и участниците не виждат реални ползи от тази промяна, то постигането на разширено участие ще бъде затруднено.

Трета глава: *„Културни инициативи и публични политики“*, въвежда понятието култура и актуалните му интерпретации. Културата като символен и социален капитал, който свързва миналото с настоящето и предопределя бъдещето на територията и на нейните жители, *има силно мобилизационен потенциал за общността*. На местно ниво културата като уникален ресурс придава смисъл и значение на колективните действия на членовете на общността. От друга страна, като колективно действие, развитието на общността разчита на предаването и създаването на културно съдържание, което да подпомага мобилизацията в полза на културното развитие, както и като възможност за включване на културата в политиките за развитие.

В част III.1: *“Културните инициативи на Европейския съюз”*, културните инициативи са представени като динамична категория, която се променя през тестването им в среда със собствено културно съдържание, постигайки взаимно полезен и обогатяващ за двете страни резултат. Поради членството на страната в Европейския съюз културните инициативи на ЕС са обществено познати и приети, в голяма степен и поради факта, че имат осигурен бюджет, с добавени възможности за финансиране през други нехоризонтални финансови инструменти на ЕС. Много често тези възможности остават неизползвани. Представено е многообразието от културни

инициативи на ЕС, както и културни инициативи на граждански организации в рамките на ЕС и в частност в Република България.

Политиките на европейско ниво отделят специално внимание на местната и глобалната перспектива на културата в „Европейската програма за култура в глобализиращ се свят“ (COM (2007) 242). Декларацията относно ролята на културата в глобализиращия се свят съдържа предложение за първата европейска стратегия за култура. Съобщението потвърждава централната роля на културата в процеса на европейска интеграция и предлага културна програма за Европа, както и по отношение на връзките ѝ с трети държави. Въпреки че културата, както и творчеството традиционно се считат за допринасящи към социалното приобщаване, през 2012 г. техният принос към икономическата област е категорично признат в съобщението „Насърчаване на културните и творческите сектори на растеж и работни места в ЕС“ (COM(2012)537). Съобщението „Към интегриран подходът към културното наследство за Европа“ (COM (2014) 477) затвърждава идеята, че културното наследство трябва да бъде „преимущество за Европа” и „обща отговорност“. Съобщението отчита централната роля на културното наследство във формулировката на трите стратегически политически цели за Европа, а именно: насърчаване на културното многообразие и диалога между различните култури; подчертаване на значимостта на културата като катализатор за творчеството; подчертаване на значимостта на културата като жизненоважен елемент в международните отношения на Съюза. С цел насърчаване на културното многообразие и межкултурния диалог инициативите за съвместно планиране „Културно наследство и глобална промяна”, както и програмата „Хоризонт 2020” подкрепят приноса на научните изследвания и трансфера на иновациите в културата. Предстоящата политическа рамка за изследвания и иновации и дневния ред за културното наследство ще постави фокус върху устойчиви инвестиции, финансиране и управление на културното наследство. Културната платформа „Europeana”, която дава достъп до близо 58 милиона дигитализирани единици – в това число филмови материали, фотографии, картини, музикални произведения, карти, ръкописи, книги, периодични издания, е основният инструмент за улесняване на широкото разпространение и достъп до европейското културно наследство чрез използване на дигитални технологии. Трансгранично сътрудничество, кампании за повишаване на осведомеността, награди за върхови постижения, памет за миналото и др. се подпомагат от програмите „Творческа Европа”, „Европейски дни на

наследството”, „Награда за наследство”/Europa Nostra Awards, „Европейска столица на културата”, „Знак за европейско наследство”, „Европа за гражданите”. Културните аспекти се вземат предвид в други програми за финансиране, като например европейските структурни и инвестиционни фондове: Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР), Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР) и Европейския фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР). Те имат за цел по-добро сближаване между държавите от ЕС и могат да бъдат използвани за културна инфраструктура и за проекти в областта на културното наследство. Европейският социален фонд (ЕСФ) финансира проекти за заетост и мобилност, по-специално за млади хора, като предоставя средства за придобиване на умения и за учене през целия живот, включително във или чрез сектора на културата. Чрез създаване/поддържане на трансгранични културни маршрути се насърчава устойчивия, отговорен и с високо качество туризъм в Европа. Изграждането и поддържането на културни умения се подпомагат от Европейския социален фонд (напр. непрекъснатото обучение и по професии, свързани с опазване и социализация на културното наследство) и от програма Еразъм + (напр. професионално образование и обучение на специалисти в сферите на културното наследство). Съвместното съобщение до Европейския парламент и Съвета „Към стратегия на ЕС за международни културни отношения“ (JOIN (2016) 29 окончателен) разширява обхвата на третата цел на COM (2014) 477 (т.е. „насърчаване на културата като жизненоважен елемент от международното измерение на Съюза“) и се съсредоточава върху развиването на културно сътрудничество със страните партньори по три основни направления: подкрепа за културата като двигател за устойчиво социално и икономическо развитие, насърчаване на културата и на межкултурния диалог за мирни междуобщностни отношения, засилване на сътрудничеството в областта на културното наследство. В стремежа си да постигнат тези цели, международните културни отношения на ЕС ще допринесат за засилване на ролята на ЕС на световната сцена. Инвестициите в културата на местните власти от партньорските страни се насърчава чрез иновативни партньорства, финансирани от Инструмента за сътрудничество за развитие, както и чрез създаване на стратегии в исторически градове, с подкрепата на Европейски инструмент за съседство.

Ако погледнем най-общо на културните инициативи, можем да кажем, че те имат специалната мисия да превеждат на езика на местната среда понятията,

принципите, приоритетите, целите на културните политики в Европейския съюз. Същевременно те предлагат възможност за изразяване и отстояване на собственото (на средата) културно различие. Те имат и не леката задача да свържат националното с наднационалното равнища на културните политики в Европейския съюз.

Културните инициативи оформят едно динамично цяло, и те не биха могли за послужат за целите на изследването, ако не се разгледат именно в тази си цялост. В същото време отношенията и взаимодействието между тях и политиките за култура могат да се изведат само ако се изследват процесите, които протичат поотделно вътре в тях, и между тях. Като част от социалната, културната и политическа системи културните инициативи носят белезите на средата (вътрешна или външна), която ги е породила и анализът на тази среда е важен аспект от проучването.

Често инициативи, предприети от граждански организации, придобиват очертания на *модел на политики за култура*, като променят профила на „*политическата субектност*” и я активизират за политически действия, допълвайки действащите политически институции или „*произвеждайки алтернатива на тяхната неефективност*”. Това създава „*алтернативни светове, необходими на културната промяна, за да има полезен ход по отношение на съществуващите реалности*”¹.

Част III.2.: „*Публични политики в България за реализация на културни инициативи*”, прави историческа реконструкция на ситуацията в която е поставена българската култура и творческия сектор преди демократичните промени. Зараждането на неправителствения сектор, т.нар. сдружения с идеална цел, е очевиден признак и едновременно с това условие за промяна. В първите си опити независимият културен сектор е активно подпомаган от външни донори, които с ресурса си от финансови средства и специалисти, дават първия тласък на демократичните процеси у нас. Фондации и институции като Центъра за изкуство Сорос, Швейцарската културна фондация „Про Хелвеция”, Гьоте-институт България, Австрийската културна програма КултурКонтакт, Френският културен институт, Британският съвет, холандската програма „Матра”, като част от Програмата на Обединени холандски фондации, имат сериозен принос за осъществяването на реформата в областта на културата в България. Тези организации са неделима част от обществото ни след 1989 година. Носители на актуалните взаимоотношения между глобалното и локалното, те стават основни

¹ Кабаков, И. 2007. Право на културно многообразие. С., УИ „Св. Климент Охридски”. с.21

координати на промяната и динамични участници в културните процеси у нас. В продължение на няколко години (до приемането на България в Европейски съюз) споменатите организации са основен субект по поддържането и професионалното развитие на неправителствения сектор в културната сферата, както и по отношение на социалната им реализация. Те съдействат за укрепването на гражданския сектор у нас, чрез предоставяне на обучение за кадрите в областта на културния мениджмънт и културното проектиране, насърчават изграждането на капацитета на НПО сектора за участие в културното планиране като равностоен партньор на управляващите на различните обществени равнища. Обръща се внимание на новопоявили се организации като Институт за съвременно изкуство – София (1993), сдружение „Изкуство днес“ (1997), Център за медийни изкуства Интерспейс (1998) и други, които очертават пътя на нов тип взаимоотношения и методи на работа. Те създават среда за развитието на алтернативни и съвременни форми в изкуството в България.

Новият тип организации дават възможност за свобода и лична инициатива на творците и културните мениджъри. Те стават среда за критично мислене и гражданска мобилизация, която си поставя за цел да разшири и укрепи демокрацията на участието в областта на културната политика.

Появяват се мрежи от неправителствени организации, които провеждат застъпнически кампании с които изискват от управляващите вземане на политически решения, поемане на конкретни отговорности и преосмисляне на ролята на културата като важен компонент в политиките за развитие. Такава мрежа е *„Фамилия от неправителствени организации, работещи в сферата на изкуството и културата“* като неформално обединение, целящо консолидирането на граждански организации за утвърждаване ролята на неправителствения сектор при изработването на културни политики, защита на интересите на нестопанските организации и подобряване на културния живот в българските градове. Сред успешните инициативи на фамилията са: Застъпническа кампания „Пространство за изкуство“ за създаване и поддържане на нови пространства, достъпни за независими творци и неправителствени организации; застъпническа кампания за създаване на общински програми за култура в няколко български града. В следствие на успешното партньорство е създадена столична програма „Култура“.

Редица НПО инициират важни културни проекти, които в местен, регионален и национален план са явно предизвикателство към управляващите за нуждата от

разработване и прилагане на съвременни модели за културни политики на различните равнища, съобразени с основните принципи политиките в Европейския съюз и спецификите на местната културна среда. Част от тези инициативи променят традиционната представа за практиките за приложение на културната политика и взаимоотношенията между местните и регионалните власти и гражданското общество.

В тази част попада анализа на дейността на *ключови български институции и организации*, изиграли важна роля за формирането на местни и регионални културни политики, както и за създаването на ефективни модели за устойчиво управление и социализация на културното наследство на регионално ниво: *Националните центрове по изкуства*, юридически лица и второстепенни разпоредители с бюджетни кредити към Министерството на културата, които реализират културната политика в съответната културна област; *Евро-българският културен център* като организация с идеална цел с подкрепата на Министерството на културата на Република България и Програма Фар на Европейския съюз. Организацията е част от европейска мрежа на информационни и документационни центрове за представяне на информация за Европейския съюз и тенденциите в информационната и комуникационна политика на ЕС; *Национален фонд "Култура"*, който трябва да осигури финансово пътя на децентрализация на управление на културният сектор. Фондът е създаден като юридическо лице на извънбюджетна сметка, с цел да „подпомага развитието на културата, като набира, управлява и разходва средства, предназначени за провеждане на националната политика в областта на културата”. Национален фонд "Култура", също като центровете по изкуства, осъществява дейността си „на една ръка разстояние”, като идеята е да набавя допълнителни средства както от бюджета, така и от пазара.

Текстът обръща специално внимание на няколко стратегически за културната среда инициативи. *Програмата "Политики за култура"* като регионална партньорска инициатива на Европейската културна фондация (Амстердам) и Асоциация "Екумест" (Букурещ), поставя фокус върху страните на Югоизточна Европа. Тя включва подкрепа на инициативи, които са на отделните държави от региона. Дейностите ѝ са основани на *подхода „отдолу-нагоре“*, съгласно който инициативите се определят и управляват под формата на малки проекти в конкретната среда от независими лица и/или организации. Целта е *да се засили ролята на гражданското общество* в процеса на културно планиране и културно развитие като се *създадат механизми*, вкл. и нови структури, чрез които гражданите да могат да заявят своето мнение и то да достигне до

съответното управленско ниво. Инициативата се *опира на опита и знанията на местните експерти* и *създава мрежа* от такива експерти в региона. През 2001 г. в България (Бистрица) се провежда един от *трите основополагащи международни семинари в рамките на Програмата*. Семинарът е на тема "Децентрализацията: инвестиране в културата на регионите". Създаването и популяризирането на *стратегията за развитие на културата на град Пловдив* е друга ключова инициатива в рамките на Програмата. Изграждането на документа стъпва *върху изводите и препоръките, направени като резултат от проведения в Бистрица международен семинар*. Създаването на стратегията е положителен резултат на осъществяването на политика с участието на всички „актьори“ в културния процес. Изработването на културна стратегия отговаря на нуждата на града от собствен специфичен модел на културно развитие. В периода на разработване на културната стратегия на Пловдив, държавата е в процес на изработване на национална културна стратегия. Участниците в проекта се надяват, че това е възможност местните културни модели и техните приоритети да бъдат интегрирани в нея.

Друг проект със стратегическа визия, който е част от Програма „Политики за култура“ е *създаването на Технологичен парк „Култура“* (СУ „Св. Климент Охридски“ с ръководител доц. д-р Любен Попов). В рамките на инициативата се създава *Национален граждански форум за култура*. Националният граждански форум за култура (НГФК) е неправителствена и неформална организация. Форумът е широка коалиция, включваща над 50 граждански организации и НПО с дейност във всички сфери на културата, обединени от общия си интерес да влияят и участват в културната политика в България. По този начин НГФК се стреми да създаде по-добри условия за развитието на културата. В онзи момент до известна степен идеята за създаване на Технологичен парк „Култура“ и на Форума е *изпреварила времето си и те просъществуват за кратко*.

Опити за изграждане на културна независимост се правят и в по-малките градове на страната. Проекти за местна стратегия за развитие на културата, на база на широко обществено обсъждане, обучения и съвместна работа с експерти в областта, изготвят паралелно и в партньорство организации от градовете Габрово и Плевен през 2006 година. Разработването на културни стратегии е само *част от мащабен проект*, разработен и осъществен от читалище „ЛИК“ Плевен и Регионален ресурсен център за култура „Фабриката“, Габрово. В изследването е представен проект „*Когато*

културата променя живота - повишаване капацитета на гражданското общество за признаване ролята на културата в общностните политики, като фактор за социално и икономическо развитие и приобщаване към европейските културни ценности" е финансиран от програма ФАР на ЕС. Голяма част от дейностите се реализират на територията на областите Плевен, Ловеч, В. Търново и Габрово и са насочени към *изграждане на капацитет* на НПО в областта на културата, културните институции, местните власти и независимите творци от региона за *разработване и прилагане на местни културни политики* и практики, базирани на европейския опит. Основните резултати и изводи от анализа са представени като заключение.

Тази част от изследването разглежда дейността на *Форум Обединено Кралство – Източна Европа*, който има за цел да осигури успешното сътрудничество между млади лидери от Обединеното Кралство и страните бенефициенти, за да се преодолеят стереотипи и да се работи в партньорство в областта на политиките и управлението, гражданското общество, младежта, медиите, културата и бизнеса. Чрез *направление „Развитие на творческите индустрии“* на Форума през 2005 година се провежда семинар в Пловдив, на който са представени работещи и неработещи практики в областта на творческите индустрии. Като резултат, в идентифицираните градове са планирани пилотни проекти „Творчески градове“. Те имат за цел да разкрият потенциала на творческите индустрии за икономическото и социалното развитие на съответния град, да подобрят представата за тези индустрии сред вземащите решения на местно ниво, работещите в сектора, финансовите институции и обществото и да създадат среда за диалог и партньорство между заинтересованите страни на национално и на европейско ниво. Екипът на „Творчески градове – Пловдив“ реализира проект за *картографиране на творческите индустрии в града*.

В тази част се представя и анализира пример за местна културна инициатива (създаването на регионален център за култура „Фабриката“), която има *регионален характер* и потенциал да информира бъдещи регионални културни политики, вкл. и като възможност да бъде интегрирана в националната културна политика. Посоченият пример е актуален с идеята *как може да се реши въпросът за въздействието на финансовите инструменти* върху местната среда и как то да бъде продължено след прекратяване на дейността на донорската организация или програма. В заключение са *направени препоръки* за стратегическото развитие и укрепване на организацията, като възможност за създаване на подобен тип регионални структури в България.

В част III.3. е представена инициативата „Европейска столица на културата” като фактор за мобилизиране на гражданското общество. Тя е една от първите схеми в областта на културата на ниво Европейска общност и най-популярната, успешна и амбициозна инициатива в ЕС, със забележителен международен отзвук. За изследователските цели тя е интересна като потенциал за положителна промяна на градовете, които участват в нея, независимо дали печелят тилата или губят. За да се илюстрира полезността от участието, са проучвани два конкретни случая (Велико Търново и Габрово), които представят реалните процеси, предизвикателствата и взаимодействието на културната инициатива с местното ниво. Двата града представят много различни модели на участие и на въздействие на инициативата ЕСК. Те прилагат различни подходи към програмата, като следствие от различни философии за планиране. Много различни са и ефектите от участието им, свързани с реализацията на последващи конкретни културни политики и политики за развитие. Анализът е направен на базата на два критерия: подготовка на участието на града в инициативата ЕС; и интегриране на изводите и оценките от етапа на подготовка в по-широк, ориентиран към политиката подход за насърчаване на основаното на култура градско развитие. Във връзка с коментираните съвременни предизвикателства по отношение на въздействието на културните инициативи и публичните политики върху местното и регионално развитие са направени изводи и са предложени приложими в практиката решения за промяна и развитие. Анализът е представен в част **III.4.:** „Модели за местно и регионално развитие”,

Част III.5.: „Изводи, приложни области и възможни мерки”, обобщава постигнатите резултати от предходните глави и прави връзка между коментираните съвременни предизвикателства по отношение на въздействието на културните инициативи и публичните политики върху местното и регионално развитие и възможността за изработване на приложими в практиката решения. Липсата на демократични традиции, инструменти и устойчиви политики на участие е сериозен проблем и пречка за това полезните практики (външни или собствени на средата) да намерят среда за взаимно обогатяване и развитие на местно и регионално ниво. Съществува ясно изразена проблематичност в отношенията между местната власт и гражданското общество у нас, която възпрепятства общото формулиране на проблеми и цели и съвместната работа за постигане на конкретни резултати. При наличие на обща цел и воля за взаимодействие между различните нива на

гражданското общество, например между местните общности, неправителствените организации, които играят ролята на посредници и вземащите решения *съществува предпоставка за създаване на модел на управление, което да се основава на принципа на демократичното участие в процеса*. Постоянният диалог, споделяне и информиране на общността *поддържа жива системата*, която не се затваря в своята самодостатъчност, а търси постоянната обратна връзка с широката общественост. *Съществуването на независими организации на местно ниво*, които, като естествен формален носител на обществени инициативи, са развили способността да ги инициират и насочват, е фактор за мобилизиране на общността и за пораждаване на адекватна гражданска реакция в отговор на значим обществен проблем. За да се засили въздействието на общността върху вземащите решения е необходима силно развита гражданска структура и/или мрежа, както и конкретни познания за механизмите на вземане на решения на управленско ниво. *Ако инициативата е припозната от общността*, тя се самоорганизира, за да изиска от властта да предприеме определени действия. Това означава, че само тогава инициативта се превръща в ресурс за промяна. При *съществуващ дефицит на гражданска компетентност*, структура и способност за подготовка и провеждане на обществено значими инициативи управляващите се възползват от това и успяват през традиционни съществуващите неформални механизми да упражняват влияние и да налагат решения отгоре надолу, често взети непрозрачно. В този случай инициативата остава скрит ресурс, тъй като не може да изпълни предназначението си.

На база на направените изводи се обособяват няколко проблемни области: *Гражданско участие във формирането и провеждането на културна политика на местно и регионално ниво; Нужда от алтернативни финансови ресурси за развитие на културата и изкуствата на местно ниво; Оптимизация на културна инфраструктура; Развитие на човешките ресурси; Диалогът между заинтересованите страни; Формиране на вкус към качествените културни продукти, увеличаване на потреблението и развитие на свързаните с това отрасли*, и се предлагат възможни мерки, чрез които да се създадат предпоставки една културна инициатива на местно, национално или наднационално ниво да изпълни предназначението на ресурс за местно и регионално развитие.

Заклучението обобщава *идентифицираните проблеми и направените изводи* в предходните глави и *предлага препоръки* за включването на културните инициативи в публичните политики като ресурс за местното и регионалното развитие.

Проблеми се оказват предизвикателство при реализирането на културни инициативи и публични политики в градовете и регионите у нас. Те най-общо се изразяват в *липса на национална културна стратегия и специфични финансови инструменти* за осъществяването ѝ. Това затруднява координирането и съгласуването на политиките за културно развитие на местно и регионално ниво, както и възможността местната общност да осъществява инициативи с по-дълъг хоризонт и по-значимо въздействие. Самата идея за централизирани политики може да бъде спорна, като се имат предвид различните регионални и местни специфики, които поставят предизвикателства, различни от тези които една национална стратегия трябва да очертае. Една местна или регионална политика може да осигури по-целенасочени мерки, обезпечени финансово и по-точно проследяване на резултатите и събиране на данни. Това обаче може да доведе до стесняване на фокуса и изгубване на перспективата, ако няма по-общия контекст, който една национална стратегия за развитие на културата трябва да предложи. На всички управленски нива е идентифицирана *липса на ефективни публични политики за интегриране на културата* като елемент на ускореното развитие на обществото и като фактор в *регионалното и международното сътрудничество*. От гледна точка на *средствата и източници за финансова подкрепа* на сектора, *среда се характеризира с неустойчивост и небалансираност*. Средствата като цяло са недостатъчни и не са гарантирани, липсва политика за финансиране на културата чрез алтернативни източници. Това създава пречка пред възможността, особено за независимите организации в сектора, да постигнат устойчивост и често ги поставя в зависимост от различни донори и спонсори. В България липсва *политика за изработване на модели* за конкретни публични политики за култура. Във връзка с този проблем, може да се посочи и *липсата на политическа воля*, предложените от независимия културен сектор модели, да се обсъждат, да се оценява приложимостта им и да се интегрират в политиките на съответните нива. *Трудната комуникация* между различните обществени нива създава пречки пред възможностите за сътрудничество както между гражданския сектор, властта и институциите на местно ниво, така и между различните нива за осъществяване на регионално партньорство. Липсата на *капацитет за управление на*

промяната чрез нов тип политики е крайно проблематична на фона на нарастващата отговорност на местната власт, която трябва да осигури по-устойчива градска система, способна да се справи с икономическите кризи, екологичните предизвикателства и социалните различия в отделните национални държави и региони в Европа.

Съгласно чл. 167 от Договора за Функциониране на Европейския Съюз (ДФЕС) Съюзът има ограничена отговорност в областта на културата. Едновременно с това, също по силата на член 167, параграф 4 от ДФЕС, Европейският съюз трябва да взема предвид културните аспекти в други политики, в които той има споделена или изключителна компетентност. Поради тази причина *инициативите на ЕС са единственият възможен инструмент* за координиране на политиките за култура на държавите членки и за популяризиране на принципите и действията на Съюза в областта на култура. Това позволява да се разгърнат *инициативи и мерки с европейски обхват*, които имат значително *по-голямо влияние* на местно и регионално ниво, отколкото дейностите на национално равнище.

За българските организации и общини това е трудна задача предвид *създадената нагласа* за възприемане на европейските инициативи преди всичко *като финансова подкрепа*, а не като стратегическо партньорство между различните нива и основа за утвърждаването на легитимни механизми за упражняване на гражданско влияние върху процесите на вземане на решения на местно и регионално ниво.

Съществува огромна нужда *призмата да се обърне* и инициативите на европейско ниво да се разглеждат преди всичко като *овластяващи, даващи насоки и частично финансиращи*, като се търси по-голяма *отговорност от държавата, местните и регионални власти* в основните им ангажименти: финансиране, планиране, организация, изпълнение, ефективност и резултати. Ролята на общността трябва да бъде *подчертавана в европейските насоки*, а включването на гражданите в дейностите *поставяна като категорично условие*.

В политиките на Европейския съюз на градовете и регионите се определя *нарастаща самостоятелност при вземане на решения за провеждане на определен тип политики*. Едновременно с това културата се разглежда като *важен компонент в политиките за развитие*. Това е предпоставка местните власти и общността да поставят в центъра на своите взаимоотношения и визия за бъдещето културата, чиито възможности в развитието изискват по-голямо внимание и стратегическо планиране. В политиките на градовете, които са насочени към постигане на резултати, директно

отразяващи се върху начина на живот на хората, *общността трябва да извоюва по-големи права* не само за културно участие, но и за *включването ѝ като партньор* на местната и регионалната власт в културното планиране.

В тази перспектива *културните инициативи* на Европейско и наднационално ниво *имат важна роля* за формиране на новите приоритети в културните процеси и политики на местно и регионално ниво и могат да *добавят повече възможности* за развитие, дори да съдействат за постигане на качествени промени в живота на хората. Анализът на въздействията им през годините върху *българската културна среда* показва, че инициативите имат *позитивно влияние*, като придават конкретно съдържание, най-често по отношение на основни понятията като: *общност, участие, диалог, развитие, промяна*.

Общност

Политиките, създадени и приложени на местно и регионално ниво, се отнасят до непосредствената жизнена среда на гражданите и поради тази причина *местните общности следва да имат особена роля в процеса на информиране и формиране на политиките за развитие*. Културните инициативи действат като *стимул за местните общности*, които по ред причини *не могат сами да постигнат* по-големи права за участие и включване в културните политики на града, да изискват от управляващите *реалното прилагане на тези права*. Инициативите помагат на общността да *осъзнае своята значимост* и факта, че *изключването ѝ от участие*, включително и в културните процеси в града, е *сериозно препятствие* за успеха на предприетите действия. *Способността на общностите да се развиват* и самовъзпроизвеждат предопределя тяхното *многообразие*, което налага не само създаване на политики за участие, но *създаването на нов тип политики* на местно и регионално ниво, които трябва да намерят баланса между техните различни представители.

Участие

Инициативите утвърждават участието на общността в процесите на вземане на решения и в създаването на публични политики като *същност на демократичното управление*. Само в такава среда общността има *свободата да се самоорганизира* и да предприема свои инициативи, които в целостта си съдействат за изграждане на *правила за поведение*, на основата на които се *формират обществените отношения*.

Общностите участват в процеса като *контролират, коригират или предлагат алтернатива на управлението*. Това са възможности, които действат като *стимул за местните общности* да се самоорганизируют и настояват за повече механизми и модели за включването им в политическия процес. Изграждането на подобен модел за участие е предпоставка както за активирането на общността, така и за *възстановяването на диалога между общността и институциите*.

Диалог

Едно от възможните действия на ЕС в областта на културната политика е да *задава рамка*, а не да се меси в националните културни политики. Тези действия *помогнат да се преодолее разграничението* между държавни, местни, частни структури, различните корпоративни интереси. Те *осигуряват повече възможности* за работа на местно ниво чрез консултации и открит диалог между партньорите. Чрез диалога общността заема мястото си до общинските културни структури (отдел култура, общинските и държавни културни институции, комисиите по култура към общинските съвети), които в повечето случаи са основни, *дори единствени партньори на местната власт*. Резултат от по-добрия диалог е *възможността за взаимодействие между различните нива*, така че да се *повиши взаимната ползност* от тяхното сътрудничество. Диалогът и партньорствата ще *укрепят доверието между властта и общността*, така че гражданското общество да не се колебае да предложи своята помощ на местната власт и местната власт да бъде по-близо до своите граждани и техните нужди. Необходимо е *диалогът да се прехвърли и на другите равнища* с цел да се създаде идея за града и региона като *общ проект*. Това е възможност да се преодолее *унаследената инертност* на администрацията и да се *разширят културните хоризонти*.

Развитие

Развитието на общността е свързано с *нарастващото съзнание на хората за това, което ги свързва в общност*. То повишава доверието и взаимопомощта между тях. Доброто управление и добрите политики спомагат за това. *Мобилизацията е важен инструмент за развитие* както на обществото, така и на неговите членове. *Фактор за това е знанието, което стои в основата ѝ*. От една страна общите действия разширяват хоризонта на индивида отвъд тесните граници на личния му живот, той

придобива нови знания и умения, а чувството му за социална отговорност е по-ясно изразено. От друга страна, за да се постигне определена цел, е нужно *ниво на компетентност* по отношение на средата за осъществяване на политиките - кои са легитимните институции, ангажирани с изработването им, какви са правилата при взимането на решения на различните нива, какви са задачите на публичната политика и т.н. От нивото на компетентност зависи *изработването на добре аргументирани предложения или предприемането на релевантни действия*. При взаимодействието на различни обществени групи в процеса на активизиране за общи действия, всяка от тях участва със свой собствен интерес и цел. *Осъзнаването на интересите на партньорите* е база за напредък и нов етап от развитието на общността/общностите.

Промяна

Чрез *мобилизацията и самоорганизацията* си общността предприема действия, насочени към постигане на предварително поставена цел. *Мобилизацията на общността се оказва силен инструмент за децентрализацията* при вземането на решения на местно и регионално ниво, както и за засилване на демократичните процеси в обществото и на ролята на общността в тях. Мобилизацията на общността отдолу нагоре е важен фактор за преодоляване на незаинтересоваността. Промяната може да доведе до *преструктуриране на общността или до поява на нова форма на социално обединение*. Наличието на местното лидерство, което се осъществява от лица или група, които желаят и могат да съдействат за обединяване на общността, е предпоставка процесите за постигане на промяна да се ускорят. Тъй като средата, както вътрешната, така и външната, непрекъснато се променят и взаимодействат, *общността не би могла да постигне целите си само чрез своята самоорганизация*. В този смисъл е необходима *нов тип* власт, която признава и взема предвид в своите действия нарастващата роля и значение на общността като техен стратегически партньор. Тя трябва да създаде необходимите за осъществяване на сътрудничеството предпоставки и условия.

Началото на промяната се потвърждава с идентифицираните в хода на изследването *по-добро управление и по-благоприятни условия за развитие на културата* и на обществото като цяло в някои от градовете и регионите в страната. Може да се твърди, че културните процеси в тях, макар и по-бавно, следват европейските и световни тенденции в областта на културата, които се характеризират с:

- разработване на дългосрочни културни програми и стратегически документи на местно и регионално ниво;

- привличане на креативни и иновативни хора, като им се предоставя възможност за работа и развитие, и по-добри условия на живот;
- обживяване на старото наследство, онагледяване на характерни архитектурни обекти;
- облагородяване на градското пространство чрез изкуства;
- създаване на инкубатори и творчески лаборатории за подпомагане на културното предприемачество и за създаване на работни места;
- грижа за качеството на културното предлагане;
- създаване на условия за творчески изяви и споделени преживявания;
- включване за изкуството и културата за социално сближаване;
- увеличаване на потенциала на местните занаяти и традиции, като част от съвременните процеси;
- включване на културата като елемент в сътрудничеството с други градове и в международните отношения;
- организиране на международни събития с широк отзвук;
- насищането на града с културни събития и фестивали;
- привличане на туристи и международни инвеститори чрез популяризиране на местната култура.

Едновременно с това все повече градове интегрират културата в други обществени политики като търсят тяхната взаимна полезност:

- взаимодействие между култура, иновации, технологии, кръгова икономика;
- изграждане на нови знания и компетентности, чрез насърчаване на творческия и иновативен потенциал на хората;
- осигуряване на благоприятна среда за развитие на предприемачеството и за укрепването на малките и средните предприятия в областта на културните и творческите индустрии.
- съхраняване на културната памет и историческото наследство с чрез използване на новите технологии;
- създаване на нов тип „потребителското изживяване“ посредством цифровите технологии

- приобщаване на младите хора към културните процеси, към ценностите на наследството, съвременното изкуство и технологиите;
- насърчаване на социалните иновации, съдействащи за засилване на социалното взаимодействие и интегриране на идеи, знания и визия на гражданското общество в градското развитие.

Анализът на културните инициативи на Европейския съюз би могъл да се използва за изработването на препоръки за това как те да бъдат интегрирани в местните и регионални културни политики, така че да направят по-лек преходът към новите реалности и тенденции в културната сфера. В тази връзка е необходимо да се обобщат изводите, направени на основата на представените примери от българската културна среда.

Препоръки

На основата на резултатите от изследването могат да бъдат предложени следните препоръки:

1. Формулиране на *ясни национални, регионални и местни приоритети и ценности*, които да бъдат основа за *разработване* на стратегически документи, свързани с културното развитие. Това ще придаде специфичност на културните политики и ще заяви намерението им да следват външните тенденции, като отчитат различието и приноса на културата ни в процесите на европейско ниво. Културното наследство и традициите, като сплотяващо чувство за принадлежност към местната общност и съ-принадлежност към по-голямата общност, трябва да бъдат съхранявани, подкрепяни и развивани чрез съответни политики.
2. *Изработване и осъществяване на мерки за:*
 - *повишаване на компетентността* по проблемите на политиките за участие: *изграждане на умения в общността*, и по-конкретно на местните лидери, като носители на граждански инициативи, за мобилизиране на обществените ресурси и стимулиране на гражданската активност; *формиране на чувствителност* в управляващите към инициативи на общността и *способност да реагират адекватно*.
 - *повишаване на информираността* сред вземащите решение и обществото за важната ролята на градовете и регионите в бъдещето на Европа.

- *насърчаване на диалога* на различните равнища. Възможно решение е изграждането на мрежи, търсенето на партньорства и подкрепа, както и прилагането в по-голяма степен на механизмите на гражданското общество, с цел да се ускори процесът, който ще доведе до постигане на политическите цели. Общото действие на голям кръг от хора с различна експертиза – представители на публичния и частния сектор, местния бизнес, местната общност, външни експерти и представители на партньорски организации е много важен ресурс. Тази препоръка е обусловена от важната роля на културата в постигането на по-голяма свързаност между градове в Европа. В по-глобализиран свят сътрудничеството между градовете ще позволи по-бърз процес на споделяне на знания, улесняващ напредъка в иновациите и намирането на нови решения за устойчиви и нарастващи проблеми.
 - *насърчаване на публично-частни партньорства*. Чрез тези партньорства гражданите ще имат повече възможности да се възползват от местните ресурси и в партньорство с публичната власт да създават повече и по-качествени продукти и услуги. Сътрудничество с различни партньори от гражданското общество (творци, неправителствени организации, експерти и заинтересовани граждани) създават по-справедливи, приобщаващи, жизнени и проспериращи.
 - *създаване на фондове за регионално развитие*, които подпомагат регионалните и градски инициативи в областта на културата като част от регионалните политики за култура. Отстояването на собствен културен образ на региона е свързано както с поддържането и развитието на собствено културно съдържание, така и с развитието на нови, модерни процеси и практики, в среда на регионални партньорства и обмен.
 - *интегриране на културата* в рамките на устойчивото градско развитие.
3. Провеждане на последователна и целенасочена *политика за повишаване на обществената информираност относно културните инициативи* като фактор за мобилизиране на местната общност и насочване на нейните действия в посока постигане на обществено значими цели. Освен по-добрата информираност, положителен резултат може да бъде преодоляването на пасивността на местните общности.

Културните политики в Европейския съюз през следващите години ще бъдат насочени към: *подобряване на иновационния капацитет* в секторите на културата и

творчеството; работа върху създаване на нови бизнес модели; развитие на капацитета на организации и фирми в сектора на КТИ да *работят с по-големи бюджети и да изпълняват мащабни проекти*; изработване на мерки за ограничаване на въздействието на новите технологии върху културното многообразие; специални действия, свързани с *опазване на многообразието* и създаване на нови модели за включване на *застрашени от изключване групи от хора в обществения живот* на фона на демографските промени; подкрепа за действия, които *насърчават ангажираността на европейските граждани* с проблемите и предизвикателствата пред Съюза и за подкрепа на чувството за общност; *укрепване на аудио-визуалния сектор*, който има нужда от силно изразено лидерство, за да бъде конкурентен на глобалния пазар сред дигиталните гиганти; включване на културните измерения в политиката за конкурентоспособност, особено по отношение на глобалните дигитални компании; *съвместни действия на културата* с другите политики и интегрирането ѝ в тях, предвид, че културата присъства и оформя всяка сфера на човешкия живот; *опазване на европейския начин на живот*, който е свързан с присъствието на културата навсякъде около хората и нейната способност да подобрява тяхното физическо и ментално здраве и благосъстоянието им. В тази връзка би могло да се посочи, че слоганът на Велико Търново като град-кандидат за Европейска столица на културата неслучайно е „Творим щастие“.

Културните инициативи на Европейския съюз не са норма, а действена програма, която отразява съвременните тенденции и перспективи на развитие, подхранват местната среда с идеи и предлагат подкрепа за изработване и прилагане на модели за промяна. Културните инициативи са само един от възможните ресурси за развитие. В България той ще остане скрит за обществото, ако не се промени системата на управление на различните нива. Тя трябва да балансира правата и отговорностите на властта, администрацията и гражданското общество, така че да създава условия за самоорганизацията на общността, която обединена може да бъде фактор в осъществяването на действия, насочени към значими обществени цели.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Представена е проблематика, която е сравнително неразработена изследователска територия. Изследването предлага нов подход за анализ на културните инициативи на ЕС и на други наднационални институции и организации, като акцентира върху значението им като стимул за мобилизацията и самоорганизацията на общността в търсене на културно-политически отговори и решения на актуални проблеми на културното развитие и изработване на модели на промяна.
- Културната политика в Европейския съюз е анализирана в широк обхват на теми, въздействия и реална приложимост на местно и регионално ниво, което повишава нейната значимост и роля при изработване на политиките за култура на коментираните нива.
- Изследователският проблем е поставен в широк контекст, като е направен обзор на важни европейски, регионални, национални и местни културни инициативи във взаимодействието им с културната среда в Република България. Инициативите са (пре)осмислени като ресурс за пораждаване на следващи инициативи и формиране на културни политики в Република България.
- Идентифицирани са и са анализирани примери на предприети и реализирани културни инициативи от граждански организации в Република България от 1989г. до момента, като обобщението на постигнатите резултати и изводи е направено през призмата на актуални възможности за изработване на модели за местно и регионално развитие, които отчитат спецификата на средата.
- Идентифицирани са съвременни предизвикателства в областта на публичните политики и на културните инициативи, като се предлагат препоръки за изработване на приложими в практиката решения.
- Изследването обогатява тематичното поле на научната литература, свързана с инициативата „Европейска столица на културата, като представя анализ на въздействието на инициативата върху културното развитие на български градове, които са отпаднали от сревнованието за титлата ЕСК.
- Предложен е анализ на специфичната културна среда в България, която създава условия или възпрепятства въздействието на културните инициативи за местно и регионално развитие.

- Изработени са конкретни препоръки, които биха насърчили местните власти да създават и реализират политики за култура на основата на партньорство на публичната власт и различните общности на местно, регионално, национални и наднационално ниво, като отчитат взаимодействията на конкретни културни инициативи с местната среда.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. Проданова, М., 2019. Традицията е модерна. В: *Традиционните Занаяти – Минало, настояще и бъдеще, Сборник с доклади от международна научна конференция*. Том XIII. В.Търново: Изд. „Фабер”. с. 338-355.
2. Prodanova, M., 2018. From a shrinking city to a city of cultural transformation. In: *Sharing the Legacy*. Valletta: Valletta 2018 Foundation, p. 268-276., ISBN 9780244471989
3. Prodanova, M. & Koleva, P. 2016, The City as a Dialogue. In: *Plan Z – Лабораторія Трансформації. Малі Міста України*. Kiev: Institute of Cultural Policy, Goethe Institut, p. 143-151.